Krakoa

Қуаса иқьаса

АЛАКУҚУА

Еиқуиршәеит СЕРГЕИ ЗЫХУБА

Ашәқутыжьырҭа «Алашара»
Аҟуа — 1969

Ҭ. П. Шьаҟрыл
лбиблиотека

С(Абх)
3 — 96

Сергеи Зыхуба абри ашәҟу хуҷы аҿы еизигеит иахьа уажәрааҙа акьыԥхь зымбацыз ҳажәлар рҿаԥыц ҳәамҭакуа рхыԥхьрак.

Арҭ алаку лыԥшаахқуа аԥсуа фольклор арҿиараҿы акыр рыцарк'уеит. Бжеиҳан, алакуқуа зегь рҿы, аҭаацәара нанамга иааҙаз ахуҷ иоуп ахҭысқуа зегьы ирыдҳәалоу. Убри аҟынтә, аԥхьаҧцәа хуҷқуа ирԥыло афырхаҵахуҷ, иразрси, иқьиареи, иашареи рзы бзиа дрымбарц залшом.

Абжьаратә школқура иаҵанак'уа рзы

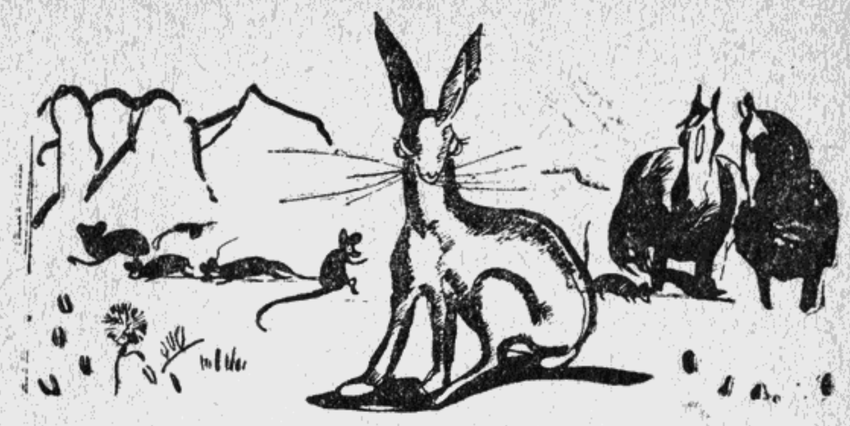

ЖЬАКУР ХАҴА

Жьакур захьҙыз жьак, адунеи ам'ехакны бна дук илан. Иара иины иаагылеижьҭеи изыцәшәашаз ԥстәык, ма гыгшәыгк иақумшәацызт. Ари атәылаҿы сара соуп аҳас иҟоу ҳәа агу иаанагон. «Ус ауп, ус, уара иуеиԥьу хаҵа ҕьеҩ дабаҟоу?»—рҳәон аҵла махукуеи аҳаскьынқуеи, иара еихырхуо.

Шьыжьымҭанк Жьакур нкаԥа-аакаԥо аҳаскьын ҟата шафоз, хьшьцәак рыраху рыманы ишааиуаз, Жьакури дареи ааиҿаҳаит.

— Ааит шәара, арҳәцәа, шәабақунагалеи арахь! Ишԥыкуу смал шеимышәҭәаз?! — аҳәан Жьакур, ҵла махуҭак ааԥҵәаны, иааи ахьшьцәа реиҳабы иааизытҟьеит.

— Жьакур! Ианбыкуз уара амал анумаз, уус иалоузеи ари атәыла? Амал-шьал сыздырам, аха ҳтыҧ, абра змахуҭа хыуцәаз атҷла амҭан иргыланы, иара убри амаху аҷы ҳныгакуа, ҳчаҟуакуа, ҳхуарҭакуа, хаҳшьларц ҳгу иҭан. Абар, уара уи ахьхыуцәаз, аҧхасҭа ҳауҭеит, — иҳәан, Абчараҳ иакыз амаху аамхны дназытҟьеит.

Ажьа гуааит уаҩы ишимбац. Абчараҳ аҿицәыхьчо, инаскьаны иаамакарт:

— Уаҳа акагьы сылымшаргьы, убарҭ шәыматәахукуа аҳәынаҧ ласны ирфартә иҟасымҭозар жәбап.

Абас аҳәан, ашьапкуа ирыкугылазамшәа иааихьнашьын, есс, абна тоура инылапҟа ицеит. Ишиашаз аҳәынаҧкуа рҳәынҭкарцәа еизаны иахьеилатәаз инеит. Ахьшьцәеи иареи ирзеибауз ранаҳәеит, иагьрыднатцеит, ахьшьцәа рчысматәахукуа зегьы еимҭәа ирфарц.

Аҳәынаҧкуа рлымха кыдтцаны Жьакур иазыҙырҩит, аха иранаҳәаз иакушаҳатымхеит.

— Закузеи иуҳәо, Жьакур? Аҙәы иҳәо уаҳахьоума ас? Ҳара ҳамхуцзакуа иаабалакь наҳҷаҟушәо ҳдәыкуума? Урҭ зегьы уажәы иаҳфар, уашьҭан иаҳфозеи?

— Ус акузар, ишәсырбап сара! — иаакугылт Жьакур. — Абыржәытцәкьа сцаны Цгуажә иасҳәап, шәыуа-зиуоу азә шәыҟамкуа шәыннартцәарц!

Ишзахуоз еиханы Цгуажә аҷы инеит Жьакур, аҧхзы агутцашы.

— О, Цгуажә, уареи сареи жәытәнатә аахыс еибатахыу ҳауп. Ухатцазар, уареи сареи акры ҳзеилаҩы ҳаҟазар, ҳәынаҧ зхылаҳәоу ари атәыла иаламкуа ртцыхутәа аакуухыроуп, — аҳәеит, аҧсы агуы итцаханы.

— Закузеи иуҳәо, Жьакурхеит? Аҳәынаҧкуа зегьы иахьа саарылаланы исфар, нас уатцәы исфои? Амла саганы сыҧсып.

— Ааит Цгуажә, уара цыгура злам. Сара Жьакур хатца сакум, уахьсмырхууазар. Уашьҭан иуфо умоур хәа ушәаны акузам, аҳәынаҧкуа рыкра узашьҭам. Уаашьоит ауп. Иахьатцәкьа снеины, аҳҭыҧхәыс уцәгьакуа зегьы ласҳәап, улсыршьып. Иласҳәап уаашьаны ацәгьа-мыцәгьакуа ҟазтцо аҳәынаҧкуа шумфо, акы улыхуошәа джьаны, лыхуштаара уеҳәатәаны лыфатә хаакуа шуфо.

Иаҳәеит, ицеит. Инеит аҳҭыҧхәыс лҷы.

— Аҳҭыҧхәыс, бара рыцха, быцгуажә бажьоит, акы ибыхуо иҟам. Быфатәкуа роуп иафо, аҳәынаҧкуа ирылакьысзом. Ишьны икажь наҟ! — аҳәеит ажьа Жьакур.

— Закузеи иуҳәо, уара ацәгьаҳәаҩ? Сыцгуажә ҟумшәышәза иааза-ихьча исымоуп, исшьыртә, схы еилагаз цьушьома? Аҳәынаҧкуагьы ианахуҭоу ирыхуҭоу иакунаршәоит. Ҳаичумырчан, усҧыртцны наҟ уца.

— Ааит, бара цәгьамзар, бзиа змызбауа, аҳәынаҧкуеи ацыгукуеи ҩнартәаны аҳҭынра ҧхастабтәуеит, быцәгьакуа зегьы иахьатцәкьа сцаны аҳәынҭкар иасҳәап, бисмыршьуазар ббап!

Абас аҳәеит Жьакур, еиханы аҳәынҭкар иҷы инеит.

— Аҳәынҭкар, уаҳҭыҧхәыс иахьатцәкьа илалгудцаны душьыроуп, — аҳәеит ажьа Жьакур, аҳәынҭкар аҧсшәаҳәахагьы имҭакуа. — Аҳҭынраҷы цәгьамзар бзиа ҟалтцом, аҳәынаҧкуеи ацыгукуеи еилартәаны илымоуп. Аҳҭынра рхумгоит.

— Закузеи иуҳәо ажьа Жьакур? Саҳҭыҧхәыс дысшьыр, нас исымада? Уи лус лара илдыруеит, уара уусс иалоузеи?

— Ус акузар, уаргьы аиаша иашьҭоу ҳәынҭка-

рымзаап, уаҳа сылымшаргьы уеқуа удсыршьып! — аҳәан, ауахьад ахьықуз ихысхысуа инкылсит Жьакур!

— Аеқуа, ирҳәоит шәара ауаҩ ишьа шәылоуп ҳәа, ус акузар, шәҳәынтқар акы даҧсаны дшәымам. Шәтцыгьны шәисны акузаргьы, иахьатҽкьа дышәшьы! Иҳәынтқарра аҳәынаҧқуеи, ацыгуқуеи, аҳтныҳәсақуеи ахытцәеит. Сара излазбо ала, иҳәынтқарра еилаҳауеит.

— Ажьа Жьакур! Иуҳәаз еилаҳкааит. Ххәынтқар харгьы даара даҳгуаҧхом, енагь дҳақутәаны ҳархысхысуа ҳима ддәықууп. Ҳазхарагьы ҳҽеитцом. Уара ууалаганы, иаҳзууша убри ауп: амшын агутаны ҩ-тәаҟуак алагылоуп. Уцаны, убарт атәаҟуақуа ааганы иаҳҽатца, нас даҳшьып.

Иҟанатцах'уаз ажьа Жьакур? Иаалаган ицо-иааауа, ицо-иаауа мацара, амшын агута иалагылаз атәаҟуақуа ааганы, аеқуа ирҽанатцеит. Аеқуа рызхара анырфа, ашақу иасуа, иҩуа адәы иқулеит. — Ҧытрак ус қьаф аныру, ажьа Жьакур ус арҳәеит:

— Унеины, абна ахуы уқугыланы уҳәҳәа: «Иауеи, сыҕеқуа митәык рмыхьзааит!» — Уи аҳәынтқар даанагашт. Данааилакь, ҳара ҳааисны даҳшьып.

— Ибзиоуп, — аҳәан ажьа Жьакур ахуы илыкугылан, аҧсҙы заҳаз иеиҧш, артцәа-артцәааҳәа иҳәҳәеит. Ажьа аҳәҳәабжь аҳәынтқар иаииаҳа, иаууеи, сыҕеқуа митәык рыхьзаап, иҳәан, деиханы иҕеқуа адәы иахьықуз даннеи, ииаи ииаизытцҟьан, дыҧхарс адәы иаақулеит. Аҳәынтқар иҕеқуа дыршьырц ишишьтаз, ахтыҧхәыс ианылба, дгуаан, лҕылшьырц лыхуда ашаха ахалыршәт. Артқуа Цгуажә ианаба, ҳаи, саргьы ҕшьроуп исықуу уажәшьта, аха уааиҙагьы сызхара ҳәынаҧ сфап, аҳәан, аҳәынаҧқуа зегьы ртцыхутәа ҧнатцәарц, иааи иаарышьталеит. Аҳәынаҧқуа Цгуажә ҳақунахырц иҳашьтоуп, ҳаҧсынтцры армаҷ-

уеит, ҳаҟанатцгьы ҳазхара ҳфап, рҳәан, ииаи ахьшьцәа иаарчычан, рныгақуа, рчаҟуақуа, рхуартақуа зҳәаз иеиҧш, зегьы аатадырцәит. Ажьа Жьакур, абартқуа зегьы ҟанатцаанҙа, ахьшьцәа азықумцеит. «Ауалала ҳасит, ара ҳаҧырымтцкуа ҧсыхуа ҳамам!» — рҳәан, ахьшьцәагьы ықутцны ицеит. Ажьа Жьакур, абартқуа зегьы ҟалаанҙа, цьарак изтышәынтәаломызт, уи ашьтахь ауп ибаҧуазеиуа абна ианылала.

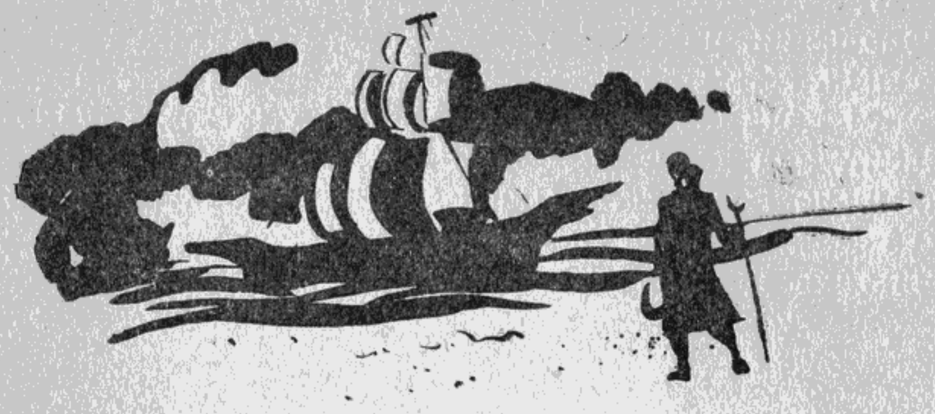

ҚУАСА ИҚЬАСА

Нхаҩ ҕарк иакун Қуаса. Аҧҳәыс диман, ихуҵқуа ахҩыкгьы маҟаҷамҳәараа ззырҳәоз ракун, «амла ҳакит, амла ҳакит» ада, уаҳа акгьы рыздыруамызт.

Қуаса дынцәытцасуа дхандеиуан, дхандеиуан, аха иааирых'уаз итаацәа ирызхомызт.

Қуаса ҽенак длатәан, дхуцит:

— Ҟоҳ, ас ала сара стаацәа ахьныҟузго акгьы ыҟам, уи атцкыс схы ахьынахоу сцап.

Ашықусан иааирыхыз итаацәа иритан, ддәықулеит дынкахуцуа, издыруада рыҧсы ахуага штоу, ҟурышқуак рҳаны исзаагозар ҳәа.

Акыр дныҟуеит. Ашьтахьы ҕбак дталан, амшын нырцәка дцеит. Уа дахьнеиз, шықусы наҟьак дыҧхәашаха аус иуан, шә-маатк аҧарагьы ирҳаит. Иоуз аҧаракуа иамхабзиахан: «Ашәмаатк исырҳаз ирхымхзакуа стаацәа ирзызгап. Даҽа ҧытрак саангылан, сымҩа ақьыра сырҳап» ҳәа избеит.

Қуаса инижьыз иҧаракуа иџьыба иштаз аус изуамызт, ицәызыр, мамзаргьы азәы ицәигар ҳәа дшәон. Убри аҟнытә уи итаххеит, иҩныка дандәықулашанза, уаҩқьиак дыҧшааны иҧаракуа имеидарц.

Ақалақь далаланы дышнеиуаз, шықусык аахыс иидыруаз Жьакца ҳәа азәы дааиҧылт. Қуаса Жьакца дахьынзеидыруаз ала уаҩы заманак иакун. «Араҟа зыгура угаша ҳәа азәыр дыҟазар, абри иоуп, ари иеиҧьу изысташа уаҩ дыҟам» — игуахут Қуаса.

— Уааишь, ак уасҳәоит, Жьакца, — иҳәан, убра џьара инеин, рҽыҧхьакны илеибартәеит. — Жьакца, уара уздыруеижьтеи маҷ тцуам, аказы сузтцаарц стахыуп. Ишудыруа еиҧш, сара уаҩ рыцҳак соуп, шықусык аахыс стаацәа сырҧыртцны, адгьыл хараҽ сааны, ҟурышқуак сырҳаит. Аха сҧаракуа ирхымхкуа даҽа ҧытрак саанҽасны, сымҩа ақьыра сырҳарц стахыуп. Исырҳахьоу сышәмаатк сџьыба иштоу аус сызуам, исцәызыр, мамзаргьы азәы исцәигар ҳәа сшәоит. Убарт аҧаракуа устоит, аамтала исзытцәах, суҳәоит.

Жьакца ила-иҽы аанхаччеит, усгьы иҳәеит:

— Сара абри ақалақь иаланхо ауаа зегьы сеицырдыруеит. Гурагас срымоуп. Ахаангьы азәы капеик иадамзаргьы ицәысмырзыцт, уара утәы шҧасырзуеи?

Қуаса иқьаса итаз ишә-маатк аатихын, иҧхьазаны Жьакца инаиитан, иара имҩа ақьыра ахьирҳашаз џьара тыҧк иҧшаарц иҽынеихеит.

Қуаса амҩа ақьыра анирҳа ашьтахь, дук мыртцыкуа, иҧаракуа змеидаз Жьакца иҟны днеит.

Жьакца, ухатцкы! Сара шьта аѳныћа сцоит. Єтаацәа ажәтцара ҧшқақуа реиҧш, рыла траа исзыҧшуп, сҧарақуа сыт.

Жьакца Қуаса иажәақуа изымбатәбараха, ус иҳәеит:

— Дад, уара ућушу, ухы аʒы тыршоу? Иабатәи ҧароу зыʒбаху уҳәо? Ианбыкуз уареи сареи уҭи-сыҭи анаҳзеилаз?

Абас Жьакца гызмал, Қуаса рыцҳа ахугьы аҽгьы дықуимыргылт, цәгьаҧсышьала ирҳаз ишә-маатк наихулабга ифеит.

Қуаса ари еиҧш аус данақушәа, бааҧсыла игунигеит. «Исаҳаз закузеи, ари адунеи аҽы уаѳ қьиа дыћамзаап, саргьы еиҭаҳәашьа сымамзаап!» — ҳәа дхуцуа дышнеиуаз, ақалақь агуҭа иалсны ицоз ʒиас дук дныҽҧынгылеит. Қуаса их-игу ахшәаны, уажәымзар-уажәы аʒы сҽасҭоит ҳәа иқьаса нарҳәы-аарҳәуа дахуаҧшуа дышгылаз, ҧҳәыск ахьтәы ҽыуардын дақутәаны дааивалеит. Аҧҳәыс гуѳарас илкит, абри ауаѳ митәык ихы иазиурц игу иштеикыз. Дыкны даажәга ҳәа лматцуцәа ирыдылтцан, Қуаса дыкны аҧҳәыс лыћны даарган, аҽыуардын днақудыртәеит.

Ари аҧҳәыс, ақалақь иахылаҧшыз иҧҳәыс лакузаарын. Лара ныћуара дыћан, дхынҳәны лыѳныћа дцон.

Амѳан уи Қуаса диазтцааит:

— Узустада, аʒы уҽоуҭарц угу иштаз аћара гуѳарас искит, иухьзеи?

Қуаса аҧҳәыс илеиҳәеит, шықусык ирҳаз иҧарақуа шә-маатк, Жьакца ҳәа иидыруаз аʒәы, игура ганы, изитцәахырц ишииҭаз, аха уи ашьтахьы мап шицәикыз.

Аҧҳәысгьы ллымҳақуа кыдтцаны дизыʒырѳуан. Иажәа данаалга, «Умшәан, уҧарақуа згаз ауаѳы мыцқьа имхны иустап» — ҳәа иалҳәеит.

Ари аҧҳәыс лхатца диҳәеит, Қуаса цхыраарак иитарц. Ақалақь ахылаҧшѳы Қуаса ихы наиқуикын, ус иеиҳәеит:

— Жьакца захьʒу дыҧшааны, уҧарақуа имхны иустоит, ашаҳат думазар.

— Ухатцкы сцеит, ашаҳат дсымандаз, сара имсымх'уаз. Игура сымгоз, шаҳат датаххап ҳәа сгуҧ'уамызт, — иҳәеит Қуаса.

— Ућурышьқуа, уара ухала амшын иҭоуҧсаз иаѳызахеит, — иҳәеит ақалақь ахылаҧшѳы.

— Ашаҳат думамзар, акгьы ҳазуцхраауа ҳаћам.

— Суҳәоит, иугуаҧхар, иулшоит, дрыцҳауп, иқьаса ћурышьк таʒамкуа импытцахеит. Иҧарақуа изырхынҳәы, — ақалақь ахылаҧшѳы иҧҳәыс диҳәахит.

Аха ақалақь хылаҧшѳы мап икит. Ићаитцарызеи? Шаҳат дызмам аус аҽы уи акгьы илшагушьом!

— Уи Жьакца захьʒу сара Қуаса иҧарақуа сызимымх'уазар убап, — лҳәан иҧҳәыс дгуааны даақутцәиаан, ибуша-ибҳәаша ҳәа лыҧҳа дналабжьаны, лҽыуардын днақутәан, Қуаса длыманы Жьакца иахь лҽыналхеит.

Жьакца дахьынхоз ааигуара ианааи, ҳамтакы Қуаса убра ҷьара дааҧхьалкит. Лара Жьакца иҽы днеин, аҧсшәақуа ааибырҳәеит. Жьакца ари аҧҳәыс диздырʒомызт.

«Баҳзаазгазеи, бызустада, ибтахыузеи, бзыргуамтцуазеи?» — ҳәа Жьакца данлазтцаа, лара ус лҳәеит:

— Уара, абри ақалақь аҽы иаланхо реиҳа ууаѳ қьиоуп, ууаѳ иашоуп ҳәа саҳаит. Аказы суазтцаарц стахын. Сызуазтцаауагьы убри ауп: схатца ианиаамтаз унеишь-уааишь ҳәа зарҳәоз уаѳ нагак иакун, аха дгьыл харак ахь дцан, длыбжьахуаша дыʒит. Иҧсырта-иʒырта ҳәа акгьы сыздырам. Ҧҳа затцәык дсымоуп, лареи сареи, тынха бзиак, тынха ааигуак дҳа-

мазамкуа ҳаанхеит. Амал рацәазаны иаҳзынижьит схатца насыҧда, атыҧ акутцашьа, атцәахышьа, ахархуашьа ҳакушәом. Уара угура гоуп ҳәа саҳан, исзутцәахып ҳәа суқугуҧны зықь маат аазгеит.

Иара убри аамтаз, аҧхәыси иареи шеицәажәахьаз еиҧш, Қуаса дааин, инапқуа игутцаҧсаны, ҿымтҧсымшь, ила траа, арт дрыхуаҧшуа далагеит. Аҧшәма, ари ақара аҧара аниоу, иҧантқ'уа исыдхалаз абри аччиа нақ дыспҧырызгап, ааигуахун, Қуаса иҧарақуа аацәырганы иитеит. Қуасагьы дгурҧьатцәа аҧара иқьаса интеитцеит. Артқуа зегьы ақалақь ахылаҧшӫы иҧҳәыс илбон, аха илымбазазшәа ҟалтцан, акгьы ахылымҳәааит.

Қуаса адәылтцха имтакуа, ашә ааимпҧааны, ари аҧхәыс лыҧха даафнаҧалеит. Жьакца азныказы «ари иаазгьы, сыгура ганы ҧарақуак тцәахтәыс исзаалгеит, убо» ааигуахут. Аха азҧаб ажәакгьы мҳәазакуа, афырҳәа дықугьежьааны, акуашара далагеит.

— Бзыркуашозеи, сыҧха? — дтцаит ан.

— Сабамкуашо, саб акгьы имыхьзакуа, деибгадызӫыда, дхынҳәны дааит, — лҳәеит аҧха.

Ангьы афырҳәа даақугьежьаан, лыҧха длыцкуашо далагеит. Қуасагьы дӫарывасын, дшьацәхыртәуа даақулеит. Жьакца иҧсы ихаҳаит, уашьта идырит ари аҧхәыс лҧаракуа тцәахтәыс иара икны ишнылмыжьуаз. Пытракгьы дадырсызшәа, дзымқуацазо дгылан, аха нас иаргьы дқарымӫео даақулеит.

Ақалақь ахылаҧшӫы иҧҳәыс даатгылан, Қуасеи Жьакцеи лхы нарықукны, ҿаалтит:

— Сыҧха лаб дааит, сара — схатца, ҳиеигурҧьоит, аха шәара шәзыркуашозеи!?

— Сара сышәмаатк ахьсоуз сеигурҧьоит, — иҳәеит Қуаса.

— Сара исоузгьы ахьсымышәхыз, ууанза исымазгьы ахьақустцаз азы сгуааны скуашоит, — иҳәеит Жьакца.

Қуаса дгурҧьатцәа иҧарақуа иқьаса интеитцан, ақалақь хылаҧшӫы иҧҳәысгьы табуп ҳәа налаҳәаны, акаӫҳәа ашәа ҳәо, иӫныҟа дцеит.

Қуаса иӫны дахьнеиз, итаацәа еибга-еизӫыда ибеит.

АҲИ ИҚЬАҲИА ИҢҲАИ

Дыҟан аҳак, хҩык аҧҳацәа иман, уи иқьаҳиагьы ӡҕаб заҵәык диман. Аҳгьы ақьаҳиагьы ҷкун дрымамызт. Аҵеи дызмам иқурахь даннеилакь еиҳаеиҳа игу ҧшаауа далагоит. Ақьаҳиа усурантәи, ма даҽаҷьара дыҟаны иҩны данааилакь, «уф гушьа» ҳәа дқуҧсычҳауан. Ҽнак иӡҕаб даацәажәан диазҵааит:

— Есыхулбыҽха угуарла-цыҧхьаӡа уф гушьа ҳәа уқуҧсычҳауеит, иухьзеи, баба?

— Исыхьзеи бымбои, дад, аҧа дызмоу аҧа диқугуҕ'уеит, бара хаҵа бцар, исымада? — иҳәеит.

— Ус анакуха, иуура уасҳәап, баба. Аҧсуа хаҵа маҵәа сҵахыуп, исзыҧшаа, — лҳәеит лара.

Лабгьы иҧҳа лажәа ҩбамтәкуа ишылҳәаз еиҧш

деилеиҳәеит ҧсыуа маҵәала. Ақьаҳиа арашь иман, иҧҳа днеин арашь днадгылан, «абра сцоит, сга!» лҳәеит.

Дынҽыжәлан ашьыжь аҳ иҽы дааит. Аҳ иҧҳацәа данырба, дыҷкуназ ҷьшьа илеилаҳаит.

— Уара узыҷкунда, дад? — дҵааит аҳ.

— Сара уқьаҳиа иҷкун соуп, — лҳәеит лара.

— Ҳаи, анцәа иҷьшьоуп, сара усгьы дсымамызт, уабгьы ҧа димам ҳәа акун издыруаз, сеигурҕьеит уара уахьимоу! — иҳәеит аҳ.

Аҳ иҵааз «аҷкун» ашьтәа лкажьны изыршьит, пату иқурҵеит.

Аҳ иҧҳацәа ари аҷкун руадахь днаганы иацәажәарц рҵахын. Аха лара илҵахымхеит, избан акузар, уахь днаганы илацәажәо иалагар, дшыҷкунам лыҵырхыр ҳәа дшәеит. Нас ҽыҵгас, аҳ иҧҳацәа лаҵәалымшьозшәа ҟалҵеит.

— Ҟоҳ, ҳаб иқьаҳиа иҧаҵәҟьа ҳара ҳиаҵәаимшьакуа данца, нас ҳзыҧсоузеи? — рҳәан ихьымӡҕыршьан, иҵархара иашьҵалт. Анахь, арахь еилаӡбеит, егьит, аха ирыӡбоз?

Бжьы-шьхак рынхыҵ жәаҩаҩык адауцәа ыҟан, араху, ахьы уҳәа амал ду рымажьын, амала еиҳәшьа заҵәык лакун ирымаз.

Аҳ иҧҳацәа раб иҟны инеит, «абарҵ адауцәа рмал уара иумазар акун, ишҧаумам» ҳәа иарҳәеит.

— Исымазар акун, аха ҟаҵашьас иамоузеи, изларымсхрызеи, ҧсыхуас иҟоузеи адауцәа риааира уадаҩуп, — иҳәеит аҳ.

— Уқьаҳиа иҧа ддәықуҵа, уи иеиҧш аҷкун бзиа, аҷкун еилҟьа адауцәа дырзымиааиуа дыҟоума! — рҳәеит уи иҧҳацәа.

Адырҩаҽны ашьжьымҵан аҳ иқьаҳиа иҧа диҧхьаны дааиган, «бжьы-шьхак рынхыҵ иҟоуп жәаҩаҩык адауцәа, ахьи амал рацәеи рымоуп. Урҵ рҟны

уцаны, еимҭәаны рхьи рмали рымхны ианааумга, хыхҭәароуп иуқуу!» ҳәа инаидиҭеит.

Ақьаҳиа иҧҳа рыцҳа ари еиҧш иҟаз аус хьанҭа анлыдырҭа, акьажыҳәа дҭәыуо лыҩны дааит.

— Ибыхьзеи, дад? — иҳәан лаб длазҭааит.

Аҧҳәызба лаб иалхәеит адҭа илоуз атәы.

Лабгьы ииҳәагушьоз, баша агужәажәара далагеит ауп, уаҳа акгьы изыҟамҭеит.

Адырҩаҽны ашьыжь, ақьаҳиа иҧҳа лаб ирашь ахьҭакыз днеин атәыуара далагеит. «Ибыхьзеи?» ҳәа арашь анлазҭаа, иҟалаз абрыгь-абрыгь ауп ҳәа алҳәеит.

— Аҳаҳаи, акы бацәымшәан, сара бызгоит иахьыбҭахыу, — аҳәеит арашь.

Аҧҳәызба даныҩеыжәла, арашь ҧырны абжьышьхак дырхыганы адауцәа рҽы дынкылнагеит.

— Уашьҭа бааҽыжәҵ, — аҳәан, арашь лара данааҽыжәҵ, иара ииаи адауцәа ррашьқуа иаарылалан, зегьы рхы иамыхуо иҟанаҵеит. Ашьҭахьы уи адауцәа рхаҭагьы иҩарылагьыжьын, жәеизаҩык ннарҵәеит, азәы заҵәык иҧсы ацәиган, абна дылахуаша дҵеит. Адауцәа раҳәшьа лымала заҵәык даанхеит. Раҳәшьа илылдыршах'уаз, лашьцәа адауцәа ахьы ҵәахны иахьрымаз лырҳәаны, рмазара зегьы адауцәа ррашьқуа ирыкутцаны, урҭ раҳәшьагьы дҩарацырцан, аҳ иҟны иааит.

Аҳ иҧҳацәагьы иаргьы гурҧьеит, ақьаҳиа «иҵкун» пату иқуртцеит.

Таку аамҭа цеит. Ари ашьҭахь аҳ изҧабцәа даҽеакы рызбан, раб иҟны инеины абас иарҳәеит:

—Уара уҳәынтқарра анҭытҵ, даҽеа ҳәынтқаррак аҽы ҷьашьахук ҟалеит ҳәа ажәабжь дук еимырҟьо ирымоуп. Убри ажәабжь закуу еилкааны уқьаҳиа иҵкун ианузааимга, нас уаҳра акыр иапҵоума?

Адырҩаҽны аҳ иқьаҳиа иҵкун дааиган, уи адгьыл аҽы иҟаз ажәабжь еилкааны иааигарц, мап анакуха, ихы шхисоз иеиҳәеит.

Ақьаҳиа иҧҳа ауха дырҩагьх дҭәыуо арашь аҟны днеит.

— «Ибыхьзеи?» — ҳәа арашь анлазҭаа, аҳ адҭа илыдитцаз атәы алҳәеит.

— Аҳаҳаи, акы бацәымшәан, бааины акуадыр сыкутцаны бсыкутәа, са бызгоит, исылшо ала бсырманшәалоит, — аҳәеит арашь. Лара абҧьааҳәа днеин лапҵсуа хатца матәа аалышәтцаны, днеин арашь акуадыр ҩақулҭан, дынҽеыжәлеит. Арашь шьҭхысаа, ашьапы амца атцылдды, агуашә итҟьаны аҽыҩанахеит. Лара иакутәоу дахьцо ҳәа акрылдыруама, арашь дахьаго дцоит акумзар.

Абас, арашь ақьаҳиа иҧҳа дшақутәаз, ицо-ицо мацара, дара ртәыла иалсны егьи атәыла иалалеит.

Ақьаҳиа иҧҳа ари атәыла дахьалалаз, доусы зегьы рхатә сахьа рыманы ихаҳәханы илбеит: ашәапҵыцьапҵқуа, ауаа, апҵстәқуа, апҵсаатәқуа. Арҭ зегьы хаҳәршәырараха иҟоуп, ҧсы зхоу ҳәа егьыҟам.

Арашь цьаргьы иаанымгылазакуа ицо-ицо ишнеиуаз, зегьы иреиҳаз хан дук инатцагылт.

Арашь аацәажәан, ус аҳәеит:

— Былҽыжәтцны абри ахан быҩнал, бымшәан, ицәгьарахар, са сбыцхраауеит.

— Ибзиоуп, — лҳәан ахан дыҩхалазар, ажәлар еизаны итәоуп, рыфатә, рыжәтә рымцоуп, дара ауаатәыҩса рҭеитҧшху рымоуп, аха рыфатәгьы, даргьы хаҳәршәыраханы иҟан. Дрылапҵшуа дышнеиуаз ус данҧшы, азәы заҵәык имаҟҿаҳәара лахыс дхаҳәуп, аҩада дуаҩуп, ацәажәара илшартә дыҟоуп.

— Уа уара, уанаҷьалбеит, ҳашҟа уаҩ дзааизомызт, уара уаазгазеи? — иҳәеит уи зыбжа хаҳәыз ауаҩ.

Т. П. Шьақрыл
лбиблиотәка

— Иҟалазеи, ари шәызлаҟакуоу змааноузеи? — дҵааит ақьаҳиа иҧҳа.

— Иҳахьыз иалаухыузеи, ас ҳҟазҵаз лассы дааираны дыҟоуп, дааиааиҙа, уҽыҵәах, — иҳәеит зыбжа хаҳәыз ауаҩ. Ақьаҳиа иҧҳа ахьшәҭҳәа днеин убра ҵьара лҽынҧхьалкит.

Ари лҽылҵәаххьан еиҧш ус ҧҳәыс кьаҽ хуҷык абра дааҩнаҧалан, «уст, афаха умоуааит» ҳәа ча ҽыҵ-хуҷык абри зыбжа хаҳәыз ауаҩ инаимҵаршәны, дыҩдәылҵны дцеит. Ари данца ашьҭахь, ани зыбжа хаҳәыз ауаҩ даацәажәан ус иҳәеит:

— Уааи, уажәшьҭа уааи арахь, ишәарҭаз ани Кумлеи-Кумрыцә лакун, уи дааин дцеит, — иҳәеит зыбжа хаҳәыз ауаҩ.

Ақьаҳиа иҧҳа даацәыртцын уи иаҧхьа дааин даагылт.

Зыбжа хаҳәыз ауаҩ даацәажәан ус иҳәеит:

—Ари аҧҳәыс, сыҧҳәыс лоуп. Бжь-шьхак рынхыҵ арашь иннарҵәаз адауцәа бзиа дырбан, илҭаалон. Жәеизаҩык ҭахеит, аха азәы иҧсы еиқурхан, абра лара лҽы дыҟоуп. Сара уажәы абас иубо сҳәынҵқарын, абри атәылаҽы ҳәынҵқарс иҟаз сара сакун, атәыла зегьы сара истәын, ишыстахыз сыҟан. Абарҭ абраҟа еизаны изыҟаз убри акун, урҭ жәаҩаҩык адауцәа сыҧҳәыс лҽы иахьаалоз стахымызт аҟынтә, арахь иқумло излаҟаҵатәыз аус рызбон. Сыҧҳәыс лҽаҳәатәы ҟалон азы еизызгеит лара лҭынхацәагьы сара стынхацәагьы. Ари аизараҽы сҩагылан зегьы ишраҳауаз сгу иамыхуоз аҳәара саналага, лара дҩагылан, «стынхацәагьы, уҭынхацәагьы, уҳәынҵқаррагьы, ууажәларгьы зегьы хаҳәхааит, уара ухаҭа узбжа хаҳәны уаанхааит»,—лҳәан, иаразнакы ус егьыҟалеит. Ари енагь абыржәааны абра дауеит. Уажәшьҭа уаҵәы уажәаанынза дауам, уара ухы уахуаны, уахьааз уца амарҵьа.

Ақьаҳиа иҧҳа арашь ахь дналбааит.

Абас, абас ауп иҟоу, абас збеит, абас саҳаит ҳәа, илбаз илаҳаз зегьы арашь ианалҳәа, арашь ааҵәажәан ус аҳәеит:

— Уаҵәы уажәаанынза ҵьаргьы ҳцом, уа быҟаз. Уаҵәы уи аҧҳәыс хлымзаах данааилакь, бнеины блақуҧа, бхала былиааир бзиоуп, былзымиааир, сара ара сыҟоуп.

Ақьаҳиа иҧҳа атыҟҳәа дынхаҧалеит зыбжа хаҳәыз ишҟа. «Уҧҳәыс сылзыҧшны араҟа стәоит, дааирушь?» — ҳәагьы диазҵааит.

— Дышҧамаауеи, аҧсцәаҳа дихухароуп, иузыгуаҧьуазар, уаангыл, — иҳәеит ахаҵа.

Ақьаҳиа иҧҳа ауха уа дтәан илхылгеит, адырҩаены ианааша, дхалт ани ахаҵа иахь дырҩагьых. Дыҧшны дыштәаз ус уи иҧҳәыс лаара аамҭагьы ааит.

— Аҳы, абыржәшьҭа дауеит акыр узыҟаҵозар, — иҳәеит зыбжа хаҳәыз ауаҩ.

Ақьаҳиа иҧҳа лыҿаны ашә днавагылт.

Аҧҳәыс кьаҽ дааҩналт, «уст, афаха умоуааит!» лҳәан, ишыҟалҵалац еиҧш, ча хуашақуак наимҵалҧсеит. Аха ача ахькаҧсаз аҟынза иара дзыназомызт.

— Банаҵьалбеит, исыбмырбазанда, иахькабыҧсазынза сзыназом, хуҷык бааханы исыҵ, — иҳәеит иара.

— Аа уст, афаха умоут, — лҳәахын даахан истоит ҳәа лҽаанаалха, ақьаҳиа иҧҳа даацәырҟьаны ианааиқуҧа аҧҳәыс кьаҽ лгу хаххала дыҩкалыжьын лыхудацәа ҵкааны илкит.

Аҧҳәыс кьаҽ дахькажьыз дыхуцәырххо, лыбжьы аалыргеит: — «Ҳаи, анцәа узҕабитәааит!»

Дызхуруаз усгьы дызҕабын, лҽаҳәатәы уи акгьы илҧырхагамызт, лыхуда аулмыжьуазшәа анылба-

«Ҳаи, анцәа сыумыҳәои абри дыҷкуноутәырц» ҳәа ҿаалҭит.

Ари аҧҳәыс зҿаҳәатәы ҟалоз лакун, ақьаҳиа иҧҳа даныҷкунха, еиҳагьы инапқуа рымч ҭалан, лҟарҟмыць ҧҭцәартә лыхуда ааимлаирҕуҕуан, «абарҭ ихаҳәбтәыз ажәлар зегьы уаанӡа ишыҟаз еиҧш иҟабымҭар, абыржәыҭцәҟьа быҧсы ҭысх'уеит!» — иҳәеит. Аҧҳәыс кьаҿ лыҧсы данақуҧш, «ари аҳәынҭқарра иаҭанак'уа зегьы анкьа ишыҟаз иҟалааит», — лҳәеит.

Иҷкунхаз ақьаҳиа иҧҳа данаахьаҧш, рызынтәык рыҧсы ҭалан иааикушаны ишгылаз ибеит.

Аҧҳәыс кьаҿ даҿа митәык лҳәаанӡа наҟ ҳлылгап рҳәан, лыхуда иаразнакы наҟ иаахырҕуцәит.

— Ҳаи, иараби, абри аҟара жәлар ҳаиқузырхаз, узусҭада, ухныҟугара ҳара ҳадгылоит, ҳара иҳақузааит, — рҳәеит зыҧсы ҭалаз зегьы.

— Шәара шәыҟнытә сара акгьы сҭахым, сара иҟоу ажәабжь еилыскаарц сааит, сыццак'уеит, сышьҭахьҟа схынҳәны сцароуп, — иҳәеит ари арҧыс.

Ари уаҳа ианимуӡа, аҧара ирҭеит, ашьара ирҭеит, ихаҭкы ицәгьа-мыцәгьа камыршәуа, днаскьаганы доурышьҭит.

Иаҳ иҿы данааи, ажәабжьыс иааугазеи ҳәа диазҭааит. Ари уажәшьҭа иҷкунхаз ақьаҳиа иҧа аҳ ихы наиқуикын, «ажәлар еизга, мамзар, ус аламала исҳәом», — иҳәеит.

Аҳгьы мап имкит, дақушаҳаҭхеит, ажәлар еизигеит.

Изакузеи, иҟоузеи ҳәа ажәлар аназҭаа, ақьаҳиа иҧа ажәлар даарылагылан, дзыниаз, дзынҧаз, иибаз, иаҳаз зегьы акакала, ахы инаркны аҭыхуанӡа иреиҳәеит.

— Иахьарнахыс сара саҳра уара иусҭоит, уаб сара қьаҳиас дсыман, уара суқьаҳиоуп, сыҧҳацәа иреиҕьоушьогьы ажәак лхымҳәаакуа дусҭоит, — иҳәеит аҭыхутәан аҳ.

Ачара руит, ажәра руит. Ақьаҳиа иҧа даҳхеит.

АҲӘАТӘЕИҚУШӘАРА

Дыҟан нхаҩ бзиак. Акыр иқурахь днеихьан. Хуҩык аҧацәа иман, рыҳәсақуа, рхучқуа еитцаҩҩы иҟан. Иҵкун аитцбы ҧҳәыс дааигеижьҭеи рацәак цуамызт, аҭаца еитцбы ланхуеи лабхуеи рҟны макьана дцәажәомызт. Аҩнаҭаҷы азәы ак игны, акы дахашшаауа дыҟамызт, азәи-азәи улахь аҟны уцьымшь ыҟоуп ҳәа еибырҳәомызт. Амал рацәаны ирыман, рыраху-рышәаху цыхуаҧцәа рымамызт, неилшәаракгьы рыхьуамызт.

Зны ашықус ҷыц ауха асы инеиматәаны иауит, иауит абас шьамхаҟынза. Ианагь ишыҟаитцалац еиҧш, аҭаацәа реиҳабы ашьыжь шааныза дгылт. Дныҳәа-ныҧхьаны, ираху-ишәаху ибарц адәахьы

дындәылтцит. Аха, ашҭа дахьныкулаз, ихаан иимбацыз ссирк ибеит: иҩны ашәхымс инаркны иашҭа итганы иган зшьапы хырҟьаҟьаз аҧшқа ишьҭа.

Аҭаацәа реиҳабы илабашьа аакыдихын, абри ашьҭа закуу еилымкаакуа схынҳәуам, иҳәан, дахьцоз азәымзаразәгьы иамҳәаазакуа иҷынеихеит.

Дцо, дцо мацара, даара акыр хара дныҟуахьан, ләеиужь дук аҷы харантә днаҧшны лҩак шҩеиуаз ибеит. Дызхыз ашьҭагьы убрахь иган, алҩа ахьҩеиуаз днанагеит.

Дахьнеиз, қуацәк гылоуп, дакушеит, давагьежьит, аха ашә ахьҷаз имбеит, арахь ақуацә аҩнутцҟантәи ацәажәабжьқуа иаҳауеит. Ус ҧытрак ашьҭахь ақуацә атҳамц иалаҟаҵаз ашә ахала иаатын, уи дымшәакуа уахь дныҩналт. Дахьыныҩналаз, хҩык ахацәа, агугуаҳәа еиқуз амца ишахатәаз ибеит. Руазәк дахьтәаз ус иҳәеит:

— Ари иахьа ашьжьымҵан зыҟны ҳаҟаз иоуп, дхашьҭаланы дааит.

Дара зегьы ҩеихаҵгылан, амцахь днарыҧхьеит. Арҭ ҧеиҳамбарцәаазаарын, ирҳәоз ҟалон. Еиҳа иреиҳабыз, ари анхаҩы ихы наиқуикын, ус иҳәеит:

— Уара, дад, акыр аамҭа ухшара, умазара угымкуан уҟан, қьаф ууан, уажәшьҭа уаамҭа аait, уаргьы уажәшьҭа ҧхасҵак умоур ҟалом, умазара умаҳхыроуп, ууалагьы ҳуцрамсыр ауам. Амала аранза уҳашьҭалан уанаах, ажәак аҳәара азин уаҳҭоит, азин умоуп реиҳа иуҭахыу акы уаҳәарц, егьырҭ умҳамхыр ҟалом — иҳәеит.

Ари анхаҩы дтәаны даара дхуцит, аха дызҳәарыз ҳәа акгьы изалымхит. Нас аҧеҳамбарцәа дрыхәеит мышкы иадамзаргьы иҩныҟа дцаны ахуцха иртарц. Дара мап ицәырымкит.

— «Уца, уатцәы шьыжьымҭанынза ахуцха азин уаҳҭоит. Уатцәы ианах'урҧа, ҳара иаҳгуаҧхо: рахуу-

ма, шәахуума акы ааузныжьны, егьырҭ зегьы уцәаҳгоит» — рҳәеит.

Иҟаиҵагушьоз, ԥагылан дынкахуцуа иԥныҟа дааит.

Аԥны дахьааиз, иҭаацәа зегьы еизиган, иарбану аҧеҳамбарцәа ҳазрыҳәара ҳәа азбара иалагеит.

Анхаԥы иҷкунцәа, иҧҳәыс, зегьы азәазәала дразҵааит. Аха рызынтәык ражәакуа еиқумшәеит. Иҷкун еиҳабы ԥагылан, «ауахьад ҳзынхааит, урҭ ианагь иаҳҵаххоит, иҳахуоит, рыда хныҟугашьа ҳамам», — иҳәеит.

Уи ишьҭанеиуаз ԥагылан, «ауахьадгьы уахьадуп, аха ашьамаҟа рыда ҳхуарҭам, ахш, ахырҵәы, акуац ҳарҭоит», — иҳәеит.

Уи ишьҭанеиуаз ԥагылан, «ишәҳәо саҳауеит, аха хаԥны-ҳгуара ҳзынхароуп, араху ирзаауазеи, ҳхы назцаҳк'уа ак ҳамазамкуа ҳакухар, убри ауп шәызҳәаша», — иҳәеит.

Абас зегьы ражәа еиларҧсеит, ԥьара ак аҷы еиқушаҳатны изыҟамлеит. Азәи-азәи ргу нибархо аҟынза инеибагеит.

Аҵыхутәанза аҭацацәа реиҵбза лабхуа иҟны днеин ус лҳәеит:

— Саҭамзааит, шәара шәҷы ацәажәара азин сымам, аха араҟа иахьа, ҳҭаацәара аҧсреи-абзареи аус шәызбоит. Сгуанала, имариоу усзам шәызлацәажәо, ирмариангьы избатәзам. Сара сгуанала, уаҵәы аҧеҳамбарцәа рҟны шәаннеилакь, иарбану узыҳәо ҳәа ишәазҵаауазар акухап. Аҭакс абас рашәҳәа: «Смал, сыраху-сышәаху, сыԥны-сгуара зегь шәара ишәымаз, ишәҭахыу рзыжәу, амала сызлашәыҳәо, сҭаацәеи сареи ҳҳәатәы еиқушәо ҳшыҟац ҳааншәыжь». Абас рашәҳәар, нас даргьы ишәабжьарго жәбап, — лҳәеит.

Аҭаацәа реиҳабы аҭаца илҳәаз даара дазхуцит, егьырҭ зегьы ирҳәакуаз раасҭа игуаҧхеит. Адырԥаҿны шаанза ԥагылан, аҧеиҳамбарцәа ахьибаз днеит.

Акуацә дырԥагьых ашә аатын, деиҭаныԥналеит, аҧеҳамбарцәа еикушаны иштәац итәан. Иԥеихаҵгылт. «Уаама?» — рҳәан, «Сааит» — иҳәеит. «Иарбан узыҳәо?» ҳәа иазҵааит. Аҭакс иара ус иҳәеит:

— Сара смал, сыраху-сышәаху, рыгухьаа скым, ишәҭахыу рзыжәу, амала сызлашәыҳәо, сҭаацәеи сареи ҳҳәатәы еиқушәо, азәи-азәи иаҳҳәо хеибаҵо ҳшыҟац ҳааншәыжь.

Аҧеҳамбарцәа ааибарччеит, иагьцьаршьеит. Реиҳабы ус иҳәеит:

— Уара уҭаацәеи уареи шәҳәатәы еиқушәо шәшыҟац шәааанҳажьыр, нас шәмал злашәымаҳх'уазеи? Шәҳәатәы еиқушәо шәынҳажьыр, шәмалгьы шәзынхоит. Шәҳәатәы еиқумшәо шәҟаҳҵар, нас шәмалгьы еиҧхьыттон. Уажәшьҭа ажәа иуаҳҭахьаз наҳагзоит, ас ҟушрыла аҳәара аныҟоуҵа, уца ҳулакьысуам.

Анхаԥы дгурҧьатцәа, ҭабуп ҳәа раҳәаны, иԥныҟа дааит, ирахугьы иҭаацәагьы неилшәаракгьы рмыхьит, ибзиахуха рҳәатәы еиқушәаны еитцаԥԥы ишыҟаз иаанхеит.

АҲӘЫНҬҚАР ИҢЕИ АҢСЫЗИ

Ҳәынҭқар дук дыҟан. Ҧа заҭәык диман.

Аҳәынҭқар иааигуара амшын ыҟан. Аҧсыӡкыҩцәа рацәаҩны иман, аҧсыӡгьы рацәаны ирк'уан. Абарҭ аҧсыӡкыҩцәа хлаҧшҩыс дрыман аҳәынҭқар иҧа заҭәгьы.

Ҽнак, аҧсыӡкыҩцәа хьтәы ҧсыӡк ркит. Аҳәынҭқар иҧа ахьтәы ҧсыӡ аниба, «абри аҧсыӡ хуҷы рыцҳа аҧсы изаҧсырхарызеи, аҧсҭазаара амазааит» иҳәан, амшын иалаиршәт, саб ари аҧсыӡ хуҷӡа аҧсы иаҧимырхаргьы имоу маҷума ҳәа ӡбаны. Аҧсыӡкыҩцәа, аҳәынҭқар иҧа иҟаиҭаз иарҳәеит.

Аҳәынҭқар иаҳаз дараапкит.

— Ааит, сҧазаҭә, сыхазына ҳәа сышуқугуҕ'уаз, сҽаҭаху сҽыхны амшын ишҧалауршәи, уара уеиҧш иҟоу аҧа дысҭахым, ҷьаҳаным уҭыҧхааит, — иҳәан дшәи-ҧшьиуа иҳәынҭқарра далцаны дкеицеит.

Аҷкун акыр дныҟуахьан еиҧш, мшынк ахықу аҽы ра дук амҭан, исахьа зсахьаз, иҧшраҭәҟьа зыҧшраз хаҭак дааиҧылт. Аҧсшәа ааибыҳәаны ианааибадырқуа ашьҭахьы аҳәынҭқар иҧа иҧылаз ахаҭа иеиҳәеит дзықушәаз.

— Ус акузар, иахьарнахыс уареи сареи ҳаиҩызцәазааит, — иҳәеит ахаҭа. Аҩыҷьагьы еиқушаҳаҭхан аиҩызара рыбжьарҭеит, абас еиҧш ажәагьы еимырдеит: амҩа иахьықуу идырҳауа, изакузаалакгьы, агуҭа иахьазеиҟароу еиҩыршаларц. Ари еиҧш ала арҭ иазааибаганы ажәа рибаҭеит.

Аҩыҷьагьы кыраамҭа иныҟуахьан еиҧш абас ажәабжьны ираҳаит; излалаз атәыла ҳәынҭқарс иамаз ҧҳазаҭәык диман. Иҧҳа хышәынтә хаҭа дцахьан, аха дзыццоз зегьы ачара ауха иаарықушәаны иҧсуан. Абас мацара, аҳәынҭқар иҧҳа дзыццахьаз хышәҩык ауаа аӡәаӡәала инҭәахьан.

Забиҧара иалцаз арҧыс даацәажәан, «уи зыӡбаху рҳәо аҳәынҭқар иҧҳа дсымгар зуам», — иҳәеит.

— Уанаҷьалбеит хышәҩык ауаа здынҭәалахьоу илзууазеи, уаргьы уҽзушьуазеи? — иааимеикит иҩыза.

— Мап, — иҳәан ари аҷкун иҽаҽишьааӡо даналага, иҩыза аҳәынҭқар иҟны дцан иеиҳәеит, абригь-абригь ауаҩ уҧҳа дигарц иҭахыуп ҳәа.

Аҳәынҭқаргьы, сыҧҳа хышәҩык арҧарцәа хазынақуа лыдыҧсылахьеит, уигьы хышәи-аӡәхап ҳәа игуахун, мап имкит. Уи ачараурақуа игу ҧырҭәахьан азы уажәгьы иаҩцацәамкуа чарак иузшәа ҟаиҭеит.

Хаҭеи-ҧҳәыси ахьыҩналаз ауадаҽы ауха иҩыза днеин рцәарҭаҕу аҭаҟа дыҭаиеит. Ианыцәа ашь-

ҭахь, аццышә еиҧш ихны иҟаз иаҳәа аҭра иааҭыхны, даархагылт.

Ус, атҳ ашарахь инеихьан еиҧш, аҭаца лҷы маҭаҧшьк ахы ыркат-като иаҭытцын, лхаҵа иахь инеихеит, аха иҩыза иаҳәа ашырҳәа иааиҟьан ахы аахикуцәааит. Амаҭ ахы ачабра иаалаҳәаны иҵьыба инҭеитцон еиҧш, даҽа маҭаҧшькгьы ахы анаатнарҳәҳәа, уигьы убас азиуит. Иара убас зынза х-маҭык рыхкуа ичабра илаҳәаны иҵьыба итеитцон еиҧшаан, ицәаз ари иҩыза атҳарцәҳәа ацәа даалтцит.

— Ааит, уара, сҩыза иаша ҳәа усыҧхьазон, арахь уаҳәа ҭыхны усхагылоуп сыушьырц! — иҳәан даатцҟьеит.

— Ҳаи, уанаҵьалбеит, усшьуамызт, ус исыхьт, саҭоумтцан, — иҳәеит, аха егьи даара иҽирцәгьеит, ианимуза, «уажәык абра ҳакутцаанза исараза, нас иуҭахыу сызу», — иҳәеит.

Адырҩаҽны, амаҳә деибга-дызҩыда иҧсы ҭаны аҳәынҵкар даниба иҵьеишьеит, деигурҧьеит, ачара дуззагьы ирҽыцны иуит, уаҩы ишимбац ала иҧха деихреитцеит.

Мчыбжьы наҟьак чаран, ашьтахьы хатцеи-ҧҳәыси тҩа змамыз амал рытаны, арымзааҩ анаскьагацәа рыцтцаны рыҩныҟа идәыкуитцеит аҳәынҵкар.

Анаскьагацәа акыр инаскьаганы ихынҳәит. Арҭ аиҩызцәа аҧхьаза иахьеиқушәаз, иахьеибадырыз ара-ду аҽы ианнеи, аҳәынҵкар иҧазатәы иҩыза ус иҳәеит:

Уареи сареи ҳаиҩызцәан, иааҳауа зегьы еиҩаҳшаларц еибаххәахьан, иааго амал еицҳауит, иаҳшароуп.

Ари аҳәынҵкар иҧагьы дақушаҳатхеит, рмал зегьы ршеит еиҟараны, аха абар уи иҧҳәыс илыҧсыхуаз збатәхеит.

— Иааго аҧҳәысгьы дшатәуп, уаҳа ҧсыхуажәла ҳамам, — иҳәеит аҳәынҵкар иҧа иҩыза. Лхаҵа иш-

ҧаҟалои ҳәа имеикит, аха иҩыза ианимуза дакушаҳатхеит.

— Уаҳәа сырбеи, арахь! — иҳәан, лхаҵа иҩыза иаҳәа ааимхны ианааиҟьа, лхы агутаҽы иназаанза зхы хтәаз маҭаҧшьк налҷкьеит. Ари изымбатәарахан даатгылеит, аха игу аапсахны, иара убас иаҳәа дәыкуитца-цыҧхьаза даҽа ҩ-маҭаҧшьк налҷкьахьан еиҧш, иҩыза инапы даамтцасын ус иҳәеит:

— Иазхоуп, уаангыл, сара ак уасҳәоит. Иугуалашәои, ари аҳәа кны шәуадаҽ сшухагылаз ануба, усшьырц стахыз цьышьа уансзытцкьаз? Аа, абар, узфарц зтахыз арҭ аматкуа рыхкуа! — иҳәан, ичабра илаҳәаз амат-хкуа наимтцеикит. — Абарҭ роуп хышәҩык ауаа зфахьаз. Убри ауха сара абарҭ рыхкуа хытцәтәаны уҧсы еикусырхеит, избан акузар, ууанза зны уаргьы сара сеикуурхахьан. Умалгьы, уҧҳәысгьы рыхирра убааит, уара иутәуп, иумаз. Уца, сара уара утәы ҳәа ҟурышь кылтцәакгьы стахым.

— Изакуи иуҳәо, мшәан, ианбыкуз сара уанеикусырхахьаз? — иҩыза днаиҧыҩлан, иҵьашьаны дизтцааит, аҳәынҵкар иҧа.

— Сара, зны еикуурхаз ахьтәы ҧсыз соуп, — иҳәан, иҩыза даапсызхан, амшын аҽеналаршәны илзаакукуала ицеит.

Аҳәынҵкар иҧа амал рацәеи иҧҳәыс ссири иманы иаб иҩныҟа дааит. Иҧа ас еиҧш аразкы амали иманы данааи, иаб деигурҧьан, ачара ду иуит.

АМИТӘ ЗХЫЗГАЗ АҨКУНИ АЗҬАБИ

Ажәытә аҳак тәыла дук импытцакны дыҡан. Есышықуса аҳаза ылих'уан.

Шықусык зны, уи аҳ аҳаза алхразыҳәан иѳызцәеи иареи еиманы атәыла иалалеит. Акыр иныҡуахьан еиҧш, ус, зыхьк аҡны инеит. Азыхь акуапеи хын. Аҳ азба дак'уан, азы изааргарц иѳызцәа иреиҳәеит. Урт неины акуапеи азы интшьны ианѳаха, ирызтымгеит. Акуапеи ҳазтымгеит ҳәа аҳ ианиарҳәа, дгуааны дыѳеыжәтцын, длеин акуапеи дахеит, дахеит, аха азы изтымгеит. Ианамуза, ишьамхы ларсны, ихы таршьшьны азыжәра далагеит. Изхара азы анижә, уажәшьта сгылоит ҳәа дѳеихеит, аха акы дамышь-

тцит. Ус азатцахьынтәи бжьык аагеит: «Иузымдыруа дсыутароуп, мамзар уоусышьтуам».

Аҳ дхуцит, деитцахуцит, аха ари иаҳаз абжьы иаанагоз изымдырит. Аха дызкыз доунашьтырц, «дустоит, амарцьа, соушьт», иҳәеит. Аҳ азы даноунашьт, аҳаза ылганы, иѳызцәагьы иаргьы аѳныҡа иааит.

Аҳ изымдыруаз убри акун, иара аҳаза ылхра дыҡанатц иҧҳәыс ҧа длоузаап, убри итәы акузаап «иузымдыруа» ҳәа азаҷы абжьы ианаҳәозгьы.

Аҳ иҧа мшызҳа изҳауан, жәоху шықуса анихытц, дшәарыцаѳ дуны дҡалеит. Ҽнак абри аҷкун шәарыцара ҳәа хара дцеит. Амѳа дықуланы дышнеиуаз, азә дааиҧылеит. Аҧсшәакуа анааибырҳәа, иҧылаз дцааит шәтәылаҷы аҳ дшәымоума ҳәа.

— Дышҧаҳамам, ҳтәыла аҳ дамоуп, — иҳәеит ари аҷкун.

Иҧылаз ус иҳәахт:

— Цьабаа убоит, аха уаныхынҳәлакь, шәаҳ иҡны унеины, ууал аҷҳәара ааит ҳәа сызиаҳәа.

Аҷкун ишәарыцара даақутцын иара убратцәкьа, дхынҳәны иѳныҡа ддәықулеит.

Иаб иҡны данааи, абас, абас шәарыцара сышцоз азә дыспҧылан, ууал аҷҳәара ааит ҳәа шәаҳ исызиаҳәа ҳәа сеиҳәеит, иҳәеит.

Аҳ аҳачаҳәа иааигуалашәеит зны азы дыкны данамаз ажәа иитихьаз, егьидырт иитирц иҡаз иҧа шиакуз.

Атцәыуара ҡартцеит, иан ашәы лшәылтцеит, рычкун амѳа дықулар акун, ицдәықуларц иҡаз ихуҧҳа ирашь дакутәаны, аҷкун изгьы даҽа рашьк ивакны дааит.

Аха аҷкун арашь мап ацәикын, аҕура аашьтыхны руахьад ахьыкуз днеин данрыҧхьа, иреицәаз ҽанк аарылтцын, иааин иааидгылт. Аҳ иҧа икуадырны

даныҩеыжәла, ихуҧҳагьы арашь дҩакутәан, идәыкулеит.

Ицо-ицо акыр иныкуеит. Ахуҧҳа дзыкутәаз арашь амҩан ихужәан иҧсит. Ачкун дзыкутәаз иҽан, затца имааҧсарыз, еиҳа-еиҳа амч ҭалон. Аҳ иҧа дцан ихуҧҳа изы даҽа рашьк кны иааигеит. Дырҩегьх амҩа икулеит, бзиа иныкуахьан еиҧш ари арашьгьы итцыҧсааит. Ари ашьҭахь аҳ иҧа ихуҧҳа ус иеиҳәеит:

— Абра цьара уаансыжьуеит, схынҳәааназа уа указ, сара иагьа срыкушәаргьы сыхнымҳәыр зуам, санхынҳәлак, аҩныка узгоит.

Ихуҧҳагьы мап имкит, убра цьара даанҷаст ачкун иаара дазҧшны.

Аҳ иҧа иҽан дакутәаны дышнеиуаз куара хучык акны жәааҩык азҕабцәа рыҽшыркуабоз ибеит. Абарҭ азҕабцәа рыматәакуа еицрыхухуа акуараҷы ишьҭан. Ачкун днеин азҕабцәа руазәк лыматәакуа убра цьара итцәахны иаргьы цьара иҽынҧхьеикит. Арҭ азҕабцәа реыкуабаны азы ианаатыц, руазәк лыматәакуа шыкамыз гуалҭеит. Егьырҭ зегьы реааилаҳәаны акызкуа реиҧш инышьтыҧрааны ицеит. Егьи, зматәакуа ыкамыз азҕаб илура лзымдыруа акуара данаакуха, длыҧхьаны ишка днеигазар, ссирзак лакун. Арҭ иаразнак ала еигуаҧхеибашьеит.

Ачкун азҕаб днартәаны илеиҳәеит дахьынтәааауаз, дахьцоз зегьы.

— Уара унеирц уахыкоу саб икноуп, аҳаҳаи акы уацәымшәаан, сара суцхраауеит — лҳәеит аҧҳәызба.

Еицәажәеит, еикушаҳатхеит, лара лҩызцәа реиҧш дҩышьтҧрааны дцеит, иаргьы имҩа днықулеит.

Арҧыс дышнеиуаз еихатә гуашә-дук днадгылт. Агуашә ахала иаатын ахалагьы атцәтцәа иасит, цьоукы ааины иааиҧылан, ари дрыманы аҩныка инеит.

Аҧшәмеи иареи аҧсшәа анеибырҳәа ашьтахь, аҧшәма «Уаама?»—иҳәан, «Сааит»,—иҳәеит аригьы.

Хаха-хымш иҧсы ииршьеит. Абри иҧсы ахьишьоз ауадаҷ ани бзиа иибаз, аҧҳәызба дааилон.

Хаха-хымш анааи, аҧшәма ачкун днеиҧхьан адтца иитеит, иҩны хьтәны икаитцарц, изыкамтцар дишьуан. Иара убри ауха азҕаб ачкун иуадаҷ днеин ус иалҳәеит:

— Аҳаҳаи, акы уацәымшәаан, ашамтаз, саб дгылааназа ажьаҳәеи атцәымҕи уманы унеины, саб дахьышьтоу иханы атзамц атцәымҕ алатцара уалага.

Адырҩаҽны шааназа, ари азҕаб ишылҳәаз еиҧш, ачкун дҩагылан, аҧшәма дахьышьтаз ихакны атцәымҕ алатцара далагеит. Аҧшәма данааҧш, иҩны хьтәы ҩнны ибеит. Абри цьеишьеит, илакуишьеит, аха «инаугзеит» ҳәа ада акгьы изахымҳәааит.

Адырҩаҽны аҧшәма ари ачкун дааиҧхьан, «даҽа дтцак устоит, убри анықоутца, уара иааутахыу, унацәа назкуук'уазаалакь устоит» ҳәа иеиҳәеит.

«Убри иарбан дтцоушь? ҳәа ачкун дантцаа, «сашта иаакуршаны ахьтәы цәҩанкуа арсны, хьтәы быцала ишшны, нас ахьтәы захуакуа алаҳаны ҽнак ала исзыхкаа», иҳәеит аҧшәма.

Ари ачкун иуадаҷ уи аухагьы, бзиа иибоз аҧҳәызба, маркатылк лыманы днеихын, «акы уацәымшәаан, саб дтцас иуитаз сара издыруеит, ашьжьымтан шааназа угыланы ашта улыкуланы азахуа еилыух'уашәа абри амаркатыл аихакшара уалага, егьырҭ аускуа зегьы сара исырхиоит», ҳәа иалҳәеит.

Адырҽаҩны ари ачкун, изҕаб ишиалҳәаз еиҧш, шааназа дҩагылан, амаркатыл еихакшауа, азахуа еилих'уазшәа ашта дааталт. Амаркатыл ашьтыбжь аҧшәма дарҷыхан, иашта длыкуҧшызар, ачкун ишидитцаз еиҧш, иашта иакуршаз ахьтә гуара, еихашьшьы ахьтәы захуа алагылан.

Уажәшьҭа ари аҧшәма ииҳәахьаз неигʒар акун. «Иудсҭаз наугʒеит, ҳамҭас иуҭахыузеи сара сыԥнытә?» ҳәа аҷкун даниазҭаа, иҧҳацәа руазә ҧҳәысс дигарц шиҭахыз иҳәеит.

— Ибзиоуп, сыʒбабцәа уаҵәы урыласырҧшуеит, иуҭахыу далхны дга, — иҳәеит аҧшәмагьы.

Ауха ари аҷкун иуадаԥны бзиа иибоз аҧҳәызба дааит.

— Саби уареи еибышәҳәаз здыруеит, уаҵәы ҳарҭ аиҳәшьцәа зегьы ҳаицрыхухуа ҳаԥуиргыларц ҳаԥоуп, аха ҳарҭ азәи-азәи ҳазлеиҩудырааша ҳәа акгьы ҳалаԥам, ҳазынтәык ҳаиҧшуп. Убри аԥнытә сара сшьапы хуҷʒак сҩахоит, убри ала сумдыруазар, уаҳа дыршьа умам, судырыргьы суимҭар ԥалап, — лҳәеит.

Ашьжьымҭан ианааша, аҧҳәызба ишылҳәахьаз еиҧш аб иҧҳацәа еицрыхухуа иԥуиргылт, аҷкун урҭ дрылаҧшуа дышнеиуаз, бзиа иибоз ишылҳәахьаз еиҧш, лшьапы дҩахашәа дышгылаз аниба, дидырит. Ари лаб игуамҧхазт, «иахьатәи алаҧшра алам, иахызгеит», ҳәа мап кны адырҩаҽнахь иахигеит.

Ауха азʒбаб деиҭааит ари аҷкун иуадаԥны.

— Уаҵәы ҳаб ҳԥызԥуатәны ҳирҧыруеит, ус баша уҳахуаҧшыр сузрылкаарым, раҧхьа ирылкьны ҧхьаԥа идәыкуло аԥызԥуа хҧа рыгуҭа инеиуа сара сакухоит, — лҳәан дцеит.

Адырҩаҽны ианааша, азʒбабцәа раб ари ишылҳәаз еиҧш иԥаиҵеит, аҷкунгьы дацәымҩашьакуа ииҭахыз азʒбаб далихит, аха уигьы алам, уаҵәахьы иахызгеит иҳәан иҧҳа диимҭеит.

Ауха азʒбаб ари аҷкун иуадаҽы дааин, «уареи сареи уаҵәы ҳабналароуп, мамзар егьа ԥаҳҵаргьы, аламала ус саб суиҭом», ҳәа иалҳәеит.

Арҭ еиԥушаҳатхан ибналт. Амҩа иԥуланы ицо, ицо ишнеиуаз аҧҳәызба ус лҳәеит:

Саб абыржәы дҳашьҭалеит, ҷьара ҧсыхуак ԥаҳҵароуп, мамзар ирласынгьы дҳахьʒоит.

Ҵабыргытҵәԥьаны аҷкун данынаҧш, ари азʒбаб лаб акыр дшырзааигуахахьаз ибеит. Уи иаразнак ихаҽсахьа ааиҵеикын, аҽбыга кны аҭәархра далагеит. Аҧҳәызба лаб дшааиуаз, аҭәархҩы данааидгыла, «абра ҷкунаки зʒбабки ииасуа иубазар?» ҳәа диазҵааит, аха аҭәархҩы, «маҧ, уаҩ дсымбацт», иҳәеит. Азʒбаб лаб ишьҭахьԥа дхынҳәны дцеит.

Иҩны дахьааиз, иҧҳәыс диазҵааит, «уахьцаз иубада?» ҳәа. «Хаҵак аҽбыга кны аҭәа зырхʻуаз ида уаҩ дсымбеит», иҳәеит.

— Ааит, уара абзамыԥу, ишҧаузымдыри, аҽбыга узʒбаб лакун, уи зкыз дызгоз иакун, — лҳәан дыҵԥьеит.

Ари иҧҳәыс ас анылҳәа, деиҭарышьҭалеит.

Аҧҳәызба лаб даныхынҳә ашьҭахь арҭ таку инасԥьахьан, ус аҧҳәызба лаб дырҩегьх дышрышьҭалаз лдырын, аҷкун игу лырʒуʒуеит акгьы уаҵәымшәан ҳәа.

Абар уажәшьҭа лаб дрыхьʒошәа анырба аҧҳәызба даалаган аҷкун дуахуамалтәит, лхаҭа дсаркьалны лԥыԥалтцеит, днаганы папыкгьы дныҩналыргылт. Ара лаб данааи, апап диазҵааит, «ҷкунаки зʒбабки абра ииасуа иубазар?» ҳәа. «Мамоу, уаҩ дсымбац», иҳәан мап икит апапгьы. Аҧҳәызба лаб азәгьы дшизымҧшаауаз агура иган, дхынҳәны аҩныԥа дааит.

Иҩны данааи, иҧҳәыс диазҵааит, «иубазеи, иуахазеи?» ҳәа.

— Избахʻуаз, амҩан уахуамак гылан, саркьалк кнаҳан, ауахуама иҩназ апап ҷкун, зʒбаб ҳәа азәгьы дсымбац ҳәа сеиҳәеит, иҳәеит.

— Ааит, уара афуԥаражә, ишҧоузымдыри, урҭ дара ракун? — лҳәан иҧҳәыс даатцԥьан диацә-

ҳаит. — Абыржәытцәҟьа унеины срашь сзааг, са сры-шьҭалоит, — лҳәеит.

Ачкуни аҧҳәызбеи лаб данырҧыртцәҟьа, иҿҟьаса рҿынархан, таку инаскьахьан еиҧш, аҧҳәызба ҿаалтит, «сан лрашь дакутәаны дҳашьҭалеит, уи даара дшәарҭоуп, уажәы убри ҳалцәынхар, нас ҳаикухеит, егьҳахьуам» ҳәа.

Аҧҳа жәеиза маанахкы лдыруан, ан—жәаҩа хкы. Лан дрыхьзо даналага, аҧҳа ахуз калҧсан, рышьҭахьҟа зегьы бнарахеит, лан днарышьҭалт абна рх'уа. Дырҩегьх дрыхьзошәа анырба, лыҧҳа ашырз калҧсан иаразнакы рышьҭахьҟа збаарахеит, уигьы дылсит лан.

Абас цәгьа-ҧсышьала ишеишьҭаз, ачкуни азҕаби мшынк иаахыкугылт. Арҭ амшын иҭалеит, дрыхьзозшәа анырба, лыҧҳа даалаган амшын иҭларзҩаны иааҟалтцеит. Лан арашь ала даныҩтахх, иаразнакы цьаргьы изымцо уаҟа иҩылахеит. Лан иҟалтцах'уаз, даҽа рашьк длакутәан аҩныҟа дхынҳәит.

Арҭ уажәшьҭа ачкун иҩныҟа иааразы амҩа ишыкуз, ихуҧҳа дахьынижьыз иааигуаны ианнеи, «сара сцаны сыхуҧҳа даазгоит», — иҳәеит ачкун.

— Уахь уцар, сара сухаштуеит, — лҳәеит лара.

— Бышҧасхаштуеи, бысхаштзом, — иҳәан, имукуа иҿынеихан ихуҧҳа иҟны даннеи, иҧатца маҟҿаҳәара илеиуа, ацца дыркны, иифо имамкуа, иижәуа имамкуа, дрыцҳахуха дыштәаз дибеит. Ари ас даниба, азҕаб зынзаск дааихаштзан, ихуҧҳа диманы аҩныҟа дааит. Иаб, ачкун ихынҳәра деигурҧьеит, ачара ду иуит.

Ари азҕаб лымала данаанха, дабацоз, убра ааигуа цьара ць-дук гылан, днеины уахынла уи агуаҩараҿ дыҧхьон, ҽынла, ааигуа ҳәахьча ҕарк дыҟан, уи ахәаакуа иманы дантытцлакь, ари азҕаб иҩнаҿы днеины еиллыргон, дызәзәон, дыхәҳәон, илыҧссон.

Уи зныкымхеит, уи ҩынтәымхеит, ари уамашәа ибо далагеит аҳәахьча. Изакуз, измааназ ҳәа егьизеилымкааит.

Ашьҭахьы аҧшцәа рыҟны дцаны данразтцаа, ус иарҳәеит:

— Убра уаигуара ць-дук гылоуп, ууалаганы убри аць аҧҟара уалага, аҧҟара уаналагалакь, «саб», «саб» ҳәа уа зҕабк даагултцуеит, уи мап лцәымккуа ҧҳас дҟаҵа.

Ари аҧшцәа ишиарҳәаз еиҧш, даакылсын, иааигуара игылаз ацьҭла аҧҟара даналага, зҕабк даагултцын «саб», «саб» ҳәа дааидыххылт. «Аа, дад, сыҧҳа», — иҳәан иҧҳатцәҟьа лакуушәа иаргьы днал-ҧылт. Ажәак ала, азҕаб ҧҳас дҟаитцан иҩныҟа дааигеит.

Ари азҕаб илзымдыруааз, илылымшооз иара ҳәаахьчара дцаны дааназа, ахан излыргылеит, ус дук мыртцыкуа, лара даалагахын иқытаҿ аҳас дҟалтцеит, ашьҭахьы зегьы ҳатыр иқуртцо, бзиа дырбо дҟалеит.

Уахык зны ари аҳ аҩны данааи, ҧҳас иҟаитцаз азҕаб ус леиҳәеит.

— Уатцәуха цьара чарак саҳәоуп, цатәыс исымоуп, сымцаргьы ҟалом.

— Саргьы уи ачарахь суццарц стахыуп, иҟалозар, — лҳәеит азҕабгьы.

Аҳ мап анимк, лара ус лҳәеит:

— Сара сцоит, аха сеысыҧсах'уеит, сеихьыжәеикужә сеыргмыгны сееиласҳәоит, ҳаивагылатцәҟьаны ҳнеир, усырҧхашьап, еиҳа еиҧьуп сушьҭаланы сцалар, сухьырҧшуа сга.

Иаргьы длыкушаҳатхан, адырҩаҽны ианааша, ари аҳ иҧҳа дишьҭаргыланы ачараҿы дынкылсит.

Егьи, абри ауха цҳәыс даазгоз, бзиа илбоз, бзиа дызбоз, аха дызхаштхьаз ачкун иакузаап. Ари лара илдыруан акумзар, уаҳа азәгьы издыруамызт.

Ари аʒҕаб, ачараҽы афатә-ажәтә ҟазҵоз аҳәса рыҟны днеины дрыҳәеит, «саргьы азин сышәҭ, афатә ҟаҵараҽы сшәыцхраауеит» ҳәа.

Афатә ҟазҵоз аҳәсақуа ари иналыхуаҧш-ҩалыхуаҧшын, деихьыжә-еикужә данырба, «бара аччиа, изакутә фатәузеи иҟабҵо?» ҳәа, рымҧын дықурмыжьлеит. Аха ари аʒҕаб илмуʒо даналага, инеины ачара зуаз аҳ иарҳәеит, абас, абас абра ҧҳәыс цәыхьк дааин, афатә шәыцҟасҵароуп ҳәа ҳалкит ҳәа.

— Нас азин лышәҭ, ишәыцҟалҵааит, уи ҧыҭк бжьылхыргьы ибжьылхааит, ҳахнарҵәарым,—иҳәеит аҳ.

Ари аʒҕаб азин анлоу, даалаган чашәк ҟалҵеит, аха зынʒа ихьтәы чашәхеит. Ари «ацәыхь» илʒыз ачашә бзиазшәа аҳәсақуа ианырба, дара рҽы афатә бзиа ҟазҵалоз ʒҕабк илыҟаҵамҭазшәа ҳәаны инарган аҳ иҧҳәыс хучи иареи раҧхьа иныкудыргылт. Аҳ ахьышәҭҳәа уи ачашә агуҭа анааиҩирсса, ҩ-ҳәыҳәк аагулҧраан, инеины инапы иныкутәан, «сухашҭуеит», «бысхашҭуам», «сухашҭуеит», «бысхашҭуам» хәа аҳәара иалагеит. Убасҟан ауп анкьа зны бзиа иибоз аҧҳәызба амҩан дныжьны дышцаз анааигуалашәа, иҧсы илшәшәаны дынкаҳаит. Даналҵ ашьҭахьы иаразнакы адҵа ҟаиҵеит; «абри ачашә знапала иҟазҵаз дысзаажәга» ҳәа.

Ачашә ҟазҵаз аʒҕаб дааргеит, аха иааргада? Анцәахша ззырҳәоз лакун. Ҳәарас иаҭахыузеи, лара уии, уии рыбжьара лҽылыҧсаххьан.

Ари закузеи, иаанагозеи ҳәа ажәлар аниазҵаа, аҷкун дҩагылан иааихҭигахьаз зегьы акакала иреиҳәеит. Аҳ ари аʒҕаб ҧҳәысыс дигеит, иигараны иҟаз аʒҕабгьы иаҳәшьас дҟаиҵеит. Иаразнакы ачара дырҭбааит, иахьагьы уа чароуп.

АШӘАРЫЦАҨИ ИҦҲӘЫС ССИРИ

Дыҟан шәарыцаҩык. Хҩык аишьцәа иман. Иани иаби ыҟан. Дынхон, дынҵуан. Ҧҳәыс димамызт.

Ҽнак шәарыцара ҳәа дахьцаз, акыр инахараны аҧслаҳәқуа хҧа ибеит. Ишәақь аахаиршалан, дхысырц иҽыназик'уан еиҧш, «оо, уара, умхысын» иҳәан, аʒәы ишьҭахьала инапы дамҵасны иааникылт. Данаахьаҧш, дахьаанагаз здырх'уада, хаҵак дышидгылаз ибеит.

— Сызныукылазеи? — иҳәан ашәарыцаҩ дҵааит.

— Анҭ иубо, аҧслаҳә цәаҟуа рхоуп акумзар, иҧслаҳәӡам — сыҧҳацәа роуп. Урҭ рыматәаҟуа убра ҷьара рааигуара иҭәахыуп, убарҭ ахҩык рахьынтә зматәаҟуа ӡаны иузааго ҧҳәысыс уара дусҭоит, — иҳәеит ари ахаҭа.

Ашәарыцаҩҷкун дцан руаӡәк лыматәаҟуа ӡаны иманы дааит. Данааи, раб иҧҳацәа рышҟа иааирц дрыҧхьеит. Аҭыҧҳацәа рыматәаҟуа ахьыҭәахыз иааизар, аиҭбӡа лтәҟуа ыҟаӡамызт азы уаҟа даанхеит. Ҩыҷьа рыматәаҟуа рыла рҽеилаҳәаны раб иахь ианааи, раб аиҭбы лыматәаҟуа лзыҭины дааиган ус леиҳәеит:

— Дад, абри бара дбынасыҧын, хаҭас бисҭоит, бицца нас, ашәарыцаҩ ихы наиҟукны,—дусҭоит, дад, уара дунасыҧын, абри сыҧҳа аиҭбы, аха иуасҳәо убри ауп, ианакузаалакгьы алахша ҳәа лоумҳәан, — ҳәа нацитцеит.

— Ибзиоуп, — иҳәан даҟушаҳаҭхеит аҷкунгьы.

Хаҭеи ҧҳәыси иара уи адгьыл аҽы анхара иалагеит, иҧҳәыс хуҷы доуҳала илыргылаз ахьтәы куаскьа иҩнан. Аамҭа цон, ус ари ашәарыцаҩ иҧҳәыс ҧа длоут. Раҧхьа илхылҭыз агулшьап далҭеит ааӡатәыс. Ашьҭахьы илоуз лыҷкунгьы алым далҭеит ааӡатәыс. Ахынтә раан илоуз аӡызлан длылҭеит ааӡатәыс.

Абас ишыҟаз аухҷҟуагьы хбыҷхан, ирхынҳәны аҩныҟа иааргеит. Ҽнак ашәарыцаҩ иҧҳәыс ус леиҳәеит:

— Банаҷьалбеит, сашьцәа, саб, сан гухьаазгеит, сцаны ишыҟоу еилыскаар сҭахыуп.

— Уҭынхацәа убарц уҭахызар, сара мап сҳәом, ибзиоуп, уцаны иба, — лҳәан иҧҳәысгьы даҟушаҳаҭхеит.

Ари амҩа дыҟуны дышнеиуаз, шьыжьымҭанк даныҧшы, ху-гуашәк зҽаз ашҭа хьтәы куаскьак ҭагы-

ланы, иара уаҟа, иҭаацәа еибга-еизҩыда рызынтәык шыҩназ ибеит.

Жәаха-жәымш чаран, гурҕьаран. Ари ҧыҭраамҭак иуаажәлар рҽы аҳаҭыри апатуи иҟуны иҭаацәа рҟны дыҟан, ашьҭахьы дхынҳәны иҧҳәыси ихуҷҟуеи рахь дааит.

Ҽнак зны ари ашәарыцаҩ иҭахык иҧҳәысаагара иазкны ачара иуан, аҽвакы иҭаны ашәарыцаҩ уаҩ дизааишьҭит ачара иҽалаирхурц. Ашәарыцаҩ мап икит, аха иҧҳәыс, «умцар ҧхашьароуп, уцароуп» ҳәа иалҳәеит. Иаргьы даҟушаҳаҭхан дцеит.

Ачара ашьҭахь иҟьаф ҟаҭаны иҩны данааи, уахынлан, аҭхгьы акыр цахьан. «Ашә аарты» ҳәа хынтәҟа иҧҳәыс лыҟуҽиҭит, аха ианаалмырт, «ааит, бара, алахша, ишҧыҟуу ашә шаабмыртуа» ҳәа ибжьы наиргеит.

Ашә аалыртын, лхаҭа дныҩналан, днеины, ииарҭаҽы днышьҭаланы даныцәа, лыҷкунцәа аалырҽыхан, ус ралҳәеит:

— Шәаб данҽыхалакь, шәан дабаҟоу ҳәа дсазҭаауазар, илоуҳәаз узымдыруеи ҳәа иашәҳәа.

Ашьжьымҭан ианааша, ашәарыцаҩ ҧацхак дшыҩнатәаз ибеит. Ахуҷҟуа ран лажәа раб ианиарҳәа, даргьы уаҳа иахьца-иахьаа имбаӡо иныҭаба ицеит. Ари уажәшьҭа дабацагушьоз, дмида-гуидаха иҽынеихан, зны дхысырц иҽахьазикыз аҭыҧ аҽы даннеи, иабхуагьы уаҟа дибеит. Уи ихьыз шихьыз иеиҳәеит.

— Ҳаи, дад, ус лоумҳәан ҳәа уасымҳәахьаз, акаамеҭ сзууит, лаҳәшьцәагьы ларгьы аӡәгьы дыҟаӡамкуа иҟуҭны ицеит, иахьцаз сыздырам, — иҳәеит иабхуа.

Абхуа аҧсаатә рбызшәа идыруан, урҭ дрыҧхьаны дразҭаауан, «сыҧҳацәа ахьыҟоу жәдыруазар?» ҳәа, аха агьрыздырамызт. Аҭыхутәанӡа уарбажәык ааит.

Ауарбажә, «аиҳәшьцәа ахьыҟоу сара издыруеит», — аҳәеит.

— Иабаҟоу, нас урҭ? — дҭааит раб.

— Хуны-хуны, ҟадла абааҷы иҟоуп урҭ, ари ауаҩуахь дцарц иҭахызар дызгап, — аҳәеит ауарбажә.

Ари куцҳа дук, шәарах жьыла ирҭәны, иаргьы дылҭатәан ауарбажә длакуҭәеит. «Ҟыр» аҳәацыҧхьаза жьыхуҭак-жьыхуҭак аиҭон. Ус бахук аҷы днаганы ицеит. Аха азҕабцәа наҟтәирахьтәи абаху аҟны акун иахьыҟаз, урҭ атыша рыбжьан, рыбжьара, нацәкьыск еиҳа ишәпамыз ахьтәы цҳа хын. Убри дыкумсыкуа азҕабцәа рахь неишьа имамызт. Ари ху-мш акулара изымгуаҧьуа дтәан, аха афы-мш рыҽны игуаҧьны дҩыкулан, ииулакгьы азҕабцәа ахьыҟаз днеит.

Ари иҧҳәыс, лхатца лыла далырбаргьы лҭахымызт, аха атцыхутәан ианхуҧҳацәа ирулакгьы еиндраалт.

Арҭ ари ахуы аҟны кыраамҭагьы еицынхон, ашьҭахьы ихынҳәны рыҩны ианааи, анкьа ишыҟаз еиҧш, рыцкунцәагьы ирызҳа-рзыҧьаны ибзиахухуа зегь рҭыҧ аҷы ишыҟаз ирбеит.

АХҚУА

Жьакур хатца 3
Қуаса иқьаса 8
Ахи иқьаҳиа иҧҳаи 14
Аҳәатәеиқушәара 22
Аҳәынҭқар иҧеи аҧсызи 26
Амитә зхызгаз ацкуни азҕаби . . . 30
Ашәарыцаҩи иҧҳәыс ссири . . . 39

ᲙᲣᲐᲡᲐᲡ ᲭᲘᲡᲐ
ᲖᲚᲐᲞᲠᲔᲑᲘ
შემდგენელი სერგო ზუხბა
(აფხაზურ ენაზე)

КИСЕТ КУАСЫ

СКАЗКИ

Составитель Сергей Зухба

(на абхазском языке)

საშუალო სკოლის ასაკისათვის

Для среднего школьного возраста

Аредактор *А. Аџьынџьал*
Асахьаҭыхәы *С. Габелиа*
Асахьаҭыхратә редактор *П. Цқвитариа*
Атехредактор *М. Хахмигери*
Акорректор *Ц. Киут*

ЕИ 01278. Аус адуларазы ирыҭоуп 29.V.1969 ш.
Акьыҧхьр. анапы аҭаҩуп 8.VIII.1969 ш. 2,75 кьыҧхь бҩьыц ыкоуп. 1,57 атыжьр. хыҧхь. бҩьыц.
Аофсет қьаад № 2, аф. 60 x 84¹/₁₆
Азаказ № 1724. Атираж 1500. Аху 6 к.

Ашәкуҭыжьыртә «Ал а ш а р а»,
Акуа, Ленин иул., № 9.

Қырҭ. ССР Аминистрцәа Рсовет акьыҧхь азы Аҳәынтқомитет аполиграфиатә ааглыхра
Хадә Акуатәи атипографиа № 7
Ленин ихьз зхыу.
Акуа, Ленин иул., № 6.

Аху 6 к.